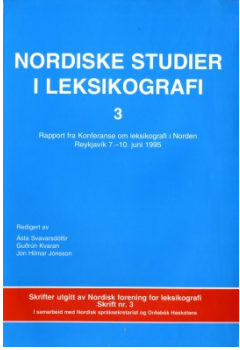

NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel:	Avledningar i Svenska Akademiens ordbok	
Forfatter:	Carl-Erik Lundbladh	
Kilde:	Nordiske Studier i Leksikografi 3, 1995, s. 265-273 Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden, Reykjavík 7.-10. juni 1995	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive	

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Avledningar i Svenska Akademiens ordbok

The Germanic dictionaries on historical principles endeavour to describe relations between words, both formal and semantic relations within the lexicon of a special language as well as etymological relations to words in other languages. One of the described relations is the connection between a derivation and its base. The purpose of this paper is to give an account of this kind of description in The Swedish Academy Dictionary.

Det är en ambition hos de germanska, historiska ordböckerna att klargöra samband mellan orden. De påvisar formella och semantiska samband såväl inom det särspråkliga ordförrådet som förhållanden till ord i andra språk (genom redovisning av etymologin). Det är alltså en uppgift för ordböckerna att klargöra bl. a. det samband som råder mellan en avledning och dess bas. I artikeln beskrivs hur *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB) fullgör denna uppgift. Det diskuteras också om lösningen kan motiveras, dels ur praktisk användbarhetssynpunkt, dels och framför allt ur språklig synpunkt.

1 Arrangemang i avledningsramsa

Både avledningar och sammansättningar presenteras i SAOB vanligen i en s. k. ramsa. Efter all betydelse­redovisning av ett huvudord kan det, under rubriken *Ssgr.* eller *Avledn.*, följa sammansättningar med det aktuella huvudordet som första led resp. avledningar av huvudordet. Den alfabetiska följd­en kan brytas av sammansättningar till en sammansättning eller avledning eller av avledningar till sammansatta eller redan avledda ord.

SNAPPA *snap*^{3a2}, v. -ade. [...]

Avledn.: **SNAPPARE**, om person m. | |ig., om djur m. l. r., om sak r. l. m. [jfr ä. d. *snappere* (d. *snapper*), t. *schnapper*] 1) till I 1: person som snappar (åt sig); i sht förr äv. närmande sig l. övergående i bet.: snattare l. tjuv l. [sannol. under påverkan av *snapphane*] plundrare l. rövare; nästan bl. i *ssgr*; jfr *penninge-*, *upp-snappare*. 2) till I 1 (a): djur som snappar (åt sig); numera nästan bl. i *ssgn* *flug-snappare* (l. elliptiskt härför). ÖSTERGREN (1942; o *m flugsnappare*). jfr *paradis-snappare*. 3) [möjl. utvidgad l. bildl. anv. av 1, 2] *urmak.* i slagverk hos ur: på mellersta bommen sittande liten hake som reglerar antalet slag gm att gripa tag i timtrappan o. lyfta denna hak för hak tills den är helt upplyft o. slåendet därmed stoppas.

HusgKamRSthm 1756—57, s. 491. Ssgr: **snappar-**, äv. **snappare-arm. urmak.** till **snappare 3**, i slagverk hos ur: från snapparhjulet utgående arm (se **arm**, sbst. **III 4**) som bildar snapparens huvuddel. ERICSSON *Ur.* 115 (1897). -**hjul.** [...] — **SNAPPERI**¹⁰⁴ [...]

REDUCERA [...]

Avledn.: **REDUCERBAR**, adj. [jfr t. *reduzierbar*] som kan reduceras; särsk. *a*) (i vetenskapligt fackspr., i sht *filos.*) till **3**; stundom: härledbar. WIKNER *Tidsex.* 229 (1888). En ej vidare reducerbar psykisk differens. SCHÉELE *Sjäsl.* 180 (1895). *b*) i sht *kem.* o. *metall.* till **8 (a o.) b**. FOCK *IFys.* 362 (1861). *Avledn.*: **reducerbarhet**, r. l. f. BJÖRKMAN (1889). särsk. (i sht *kem.* o. *metall.*) till **reducerbar b**. *JernkA* 1897, s. 280. — **REDUCERLIG**, adj.

Ramsorna tjänar naturligtvis syftet att ge överskådlighet och att vara utrymmesbesparande. Det som sparar utrymme är att orden i ramsan på ett enkelt sätt kan få sitt etymologiska samband med huvudordet redovisat. Sålunda anknys avledningar till betydelser hos avledningsbasen genom hänvisning till det moment på huvudordet där betydelsen beskrivs, t. ex. ”till **I I**” (se illustration ovan).

När en avledning självständigt har utvecklat en betydelse som har sin likhet hos avledningsbasen, t. ex. en bildlig betydelse, kan detta framhållas genom en hänvisning medelst ”motsvarande” (förkortat: motsv.) eller ”jämför” (förkortat: jfr).

2 Avledning eller sammansättning?

I ramsan gäller att ”avledning” uteslutande är suffixavledning. I övrigt omfattar begreppet i SAOB även kortavledning, dvs ordbildning åstadkommen genom avsaknad av suffix (se *nedan*). Företeelsen benämns emellertid inte alltid med termen kortavledning. Kombinationen av prefix och huvudord, ”prefixavledning” i moderna morfologiska beskrivningar, betraktas och behandlas däremot som sammansättning, vilket har junggrammatisk förankring (jfr Brugman 1906:4ff). Förleden benämns dock prefix och utgör oftast eget uppslagsord, som står i en divisartikel med sammansättningsramsa.

Det är förstaeligt med oklarhet om vad som är affix och vad som är stam. Ord på *-mässig*, t. ex. *pliktmässig*, behandlas som sammansättning men som avledning i många sammanhang utanför SAOB. Åsikten vad som är suffix har i ett fall hunnit ändra sig under utgivningstiden. I de första banden är ord på *-aktig* sammansättning, t. ex. *blyaktig*. I senare band beskrivs emellertid *aktig*-orden som avledning, t. ex. *silveraktig*.

3 Alternativ till presentation i ramsa

Det är inte alla avledningar som presenteras i ramsa, vanligtvis bara avledningar med inhemska och under den nysvenska perioden (från 1521) produktiva suffix. Några avledningar står som egna huvuduppslagsord, andra behandlas på det ord som utgör avledningsbas.

3.1 Eget huvudord

Det är inte ovanligt att en avledning har utvecklats till flera lexem som avviker från den betydelse som är mer given utifrån avledningsmorfemens normala användning och basens grundbetydelse. Sådana avledningar med mer eller mindre klar prägel av eget ord behandlas ofta i en huvudartikel. I den etymologiska parentesen upplyses om vilken bas avledningen har medelst formlerna "avledning av X" eller bara "(bildning) till X". Dessutom hänvisas genom att betydelser hos avledningen som har ursprung eller motsvarighet hos avledningsbasen markeras medelst "jämför" (jfr) eller "motsvarande" (motsv.).

Den lexikalisering eller annan omständighet som motiverar behandling som eget huvudord finns ingenstans beskriven. Den behöver naturligtvis inte heller anges. Någon praktisk olägenhet medför det knappast att ordboksanvändaren inte med säkerhet kan veta var en avledning står. Om den behandlas i ramsa hänvisas nämligen från den plats där den skulle ha stått som huvudord, och om den behandlas i huvudartikel hänvisas från den ramsa där den hör hemma. Det hänvisas också i aktuella fall från verbalsubstantiv som bara har nämnts i motsvarande verbs huvud (se nedan) till det ställe där avledningen beskrivs ytterligare. Allmänt gäller att som huvudord står avledningar med rik betydelseutveckling och avledningar med sådana suffix som inte är fornärvda i svenskan eller inte är övertygande produktiva i vårt språk, t. ex. romanska eller latinska suffix som *-or/-ör/-ator/-atör/-itör, -ant/-ent, -issa, -ist, -isera, -ik*.

3.1.1 Kortavledningar

Sådana verbalabstrakta bildningar som inte har någon avledningsändelse utan tvärtom utmärks av att sakna sådan och bara utgörs av stammen, s. k. kortavledningar, behandlas också i egna artiklar som huvudord. Men det hänvisas till dem från motsvarande verb, antingen på samma plats efter böjningsformerna där andra verbalsubstantiv nämns (se nedan), t. ex. GNÄGGA; jfr GNÄGG, eller i slutet av den etymologiska parentes, t. ex. SKICKA: . . . — Jfr SKICK. Det senare arrangemanget tillämpas när kortavledningen har mer utvecklad betydelse än den normala för verbalabstrakter.

3.2 Behandling tillsammans med avledningsbasen

Avledningar kan få sin betydelse redovisad tillsammans med sin bas, om denna utgör eget huvuduppslagsord. Här några typfall:

3.2.1 Verbalsubstantiv

Om ett verb bildar verbalsubstantiv med suffixen *-an, -andel/-ende, -else, -(n)ing, -eri* eller de personbetecknande *-are, -(ar)inna, -erska* framgår detta redan i verbartikelns inledning, i

det s. k. huvudet där bl. a. böjning och stavning redovisas. Avledningsändelserna uppräknas efter presentationen av moderna och döda eller mindre brukliga böjningsformer.

SKOTA *skw³ta²*, v.² -ade. vbalsbst. -ANDE, -NING;
-ARE (se *avledn.*). [till **SKOT**, sbst.², o. **SKOTA**, sbst.] 1)
skogsv. motsv. **SKOTA**, sbst. 1:

Ett *-ande* anges regelmässigt eftersom varje verb kan användas till sådan verbalabstrakt bildning. Avledningsändelsen *-(n)ing* anges om den förekommer till det aktuella verbet men ägnas, liksom fallet är med *-ande*, ingen beskrivning om avledningen inte har utvecklat någon mer specialiserad betydelse än den verbalabstrakta grundbetydelsen 'handlingen eller förhållandet att X-a, det att X-a'. De andra suffixen nämns om avledningen finns, och inom parentes efteråt anges om den får sin betydelse beskriven i ramsa, varvid det står "se *avledn.*" inom parentes, eller som eget huvudord ("se d. o." = detta ord). Verbalsubstantivet kan också behandlas i betydelsebeskrivningen av avledningsbasen, alltså det aktuella huvudordet. I det senare fallet, som bara kan gälla de sakbetecknande avledningarna på *-an*, *-andel-ende*, *-else* eller *-(n)ing*, anges ofta inom parentes i vilket moment betydelsen redovisas. I konsekvens med att dessa avledningar kan redovisas i verbartikeln kan avledningar till dem stå i ramsa efter verbet, t. ex. PÅVERKNINGSBAR i ramsa efter PÅVERKA.

3.2.2 Adverb av adjektiv

Den till nästan alla adjektiv förekommande adverbbildningen på *-t* redovisas på motsvarande adjektiv, omedelbart efter eventuell komparationsform och andra böjningsformer om dessa avviker från de regelmässiga, t. ex.

SPRAGGIG *srag³ig²*, adj. -are. adv. -T. [sannol. *avledn.*
av **SPRAGGA**, v.]

Vanligtvis inskränks behandlingen av adverb på *-t* till detta nämnande av formen, men om betydelsen avviker från den normala, den som kan parafrastras "på X sätt", så kan adverbet beskrivas i eget moment på adjektivet. Så har skett på t. ex. **STILIG** och **SLARVIG**.

Adverbbildningar på *-liga*, *-ligen*, *-ligt* o. dyl. får oftare än dem på *-t* en behandling som eget huvudord. Skälet är att de är mindre förutsägbara, både i fråga om förekomst och betydelse.

3.2.3 Adjektiviska particip

Participbildningar behandlas inte som avledningar i SAOB. Däremot uppmärksammas i förekommande fall det speciella hos presens- och perfektparticip (förkortat p. pr. respektive p. pf.) som gör dem till annat än böjda former med verbal betydelse. Antingen står de som egna huvudord (SPÄNNANDE, INTRESSERAD), med ordklassbeteckningen *participiellt adjektiv* (p. adj.), eller så framhålls det i betydelsebeskrivningen av verbet att de förekommer i adjektivisk användning.

På sådana adjektiv som har en för sig själv i eget moment presenterad reflexiv och/eller deponentiell användning behandlas oftast också perfekt particip i eget moment. Anledningen är att perfektparticipet dels har en innebörd som motsvarar den reflexiva resp. deponentiella formen, dels en innebörd som motsvarar den transitiva eller intransitiva utan att röja detta i

sin form (*föräldrarna ska skilja sig — De är skilda; Man borde skilja näringsfrågorna från finansfrågorna. — Näringsdepartementet är skilt från finansdepartementet*).

Sådana bildningar som formellt överensstämmer med ett perfekt particip och kan knytas till ett verb behandlas oftast under detta även om ordet kan vara avlett av ett substantiv. Så återfinns t. ex. RYNKAD i eget undermoment av betydelsebeskrivningen av verbet RYNKA. Men såsom typiskt för ordboken framhålls det att ordet kan vara denominativt. Det står nämligen i etymologisk parentes att RYNKAD ”i vissa [. . .] användningar sannol. [är] att fatta ss. ett p. adj. avlett av RYNKA, sbst.” Ordklassbeteckningen *participiellt adjektiv* (p. adj.) har t.o.m. band 31 på ett tvivelaktigt sätt använts om liknande bildningar även när ordet inte är particip utan avlett av ett substantiv (jfr nedan om GLOS-ÖGD etc. under 4.1).

4 Några speciella avledningsförhållanden

Arrangemanget med avledning i ramsa efter ett huvudord passar särskilt bra när orden är avledda direkt av huvudordet. Eftersom så inte alltid är fallet nämns ofta avvikelser och oklar anknytning speciellt.

4.1 Avledda sammansättningar

Sådana avledningar som är gjorda samtidigt som de kommit att utgöra och ibland bara förekommer som senare sammansättningsled (s. k. avledd sammansättning) redovisas i sammansättningsramsa efter det huvudord som utgör första ledet i sammansättningen, t. ex. LÄG-LÄNT i ramsa efter LÄG, LÄNG-HÄRIG efter LÄNG och STOR-SÄLJARE efter STOR. Den senare är inte en avledning av STOR-SÄLJA; en sådan sammansättning finns inte i lexikaliserad form.

Det är ofta svårt att veta huruvida en sammansättning har efterled som är en självständigt bildad avledning (STOR+SÄLJARE) eller en efterled som med större säkerhet har gjorts i sammansättningsögonblicket. Det finns ju ett självständigt *säljare* i språket, men detta ord har knappast samma betydelse som *säljare* i sammansättning med *stor*, alltså ’något som säljs (i stor mängd)’, ’något som säljer bra’.

Ibland ligger en sammansättning i främmande språk till grund för den avledda sammansättningen i svenskan. Uppllysning om detta brukar då ges i etymologisk parentes, t. ex. på SJÄLA-SÖRJARE i SJÄLA-ramsan efter huvudordet SJÄL. Där hänvisas till medellågtyskans *seel(e)sorger* och tyskans *seel(en)sorger*, eftersom det svenska ordet förmodligen är bildat som översättningslån av ordet i medellågtyskan eller tyskan.

Många avledda sammansättningar liknar particip, t. ex. GLOS-ÖGD, GOD-ARTAD, HÅRD-HÄNT, HÖG-BARMAD, KO-BENT, LÄG-LÄNT, LÄNG-ARMAD, STOR-STILAD. Deras efterled förekommer inte som självständigt ord. I vissa fall skulle naturligtvis sammansättningen kunna vara avledd av ett annat sammansatt ord, ett substantiv. Sålunda kan GLOS-ÖGD möjligen vara avlett av GLOS-ÖGA men sannolikt inte HÅRD-HÄNT av *HÅRD-HAND. Dessutom torde i en del fall bildning ha skett i analogi med annan sammansättning; jfr sviten SID-LÄNT, HÖG-LÄNT, LÄG-LÄNT.

De participlika bildningarna GLOS-ÖGD osv. har hittills anmärkningsvärt nog fått ordklassbeteckningen *participiellt adjektiv* (p. adj.), trots att ordet inte är ett particip utan en bildning till ett substantiv. Skälet till benämningen är att samma morfem som bildar verbformen perfekt particip har använts, men man kommer inte ifrån att beskrivningen

”participiellt” är oegentlig i detta sammanhang. Ibland har dock ordklassbeteckningen adjektiv använts, t. ex. på HÖGLJUDD, som utgör eget huvuduppslagsord.

4.2 Sammansättningar med particip

Gränsen mellan ordböjning och avledning är inte alldeles klar. SAOB överensstämmer med gängse beskrivning genom att inte kalla particip med adjektivisk eller mindre verbal karaktär för avledning (jfr dock Andersson 1993:43), trots att adjektiviska particip påminner om avledningar, dvs medelst ändelsetillägg nybildade ord (jfr ovan under 3.2.3). De adjektiviska participen är förvisso böjda verbformer vars betydelse har utvecklats i adjektivisk riktning. Ett particip kan emellertid i kombination med förled bilda något som påminner om avledd sammansättning (se ovan). Likheten består i detta att det sammansatta participet saknar en motsvarande infinitiv. Ordboken redovisar sådana ordformer som egna uppslagsord med ordklassbeteckningen ”participiellt adjektiv”.

Sammansättningar med particip som har den likheten med avledda sammansättningar att de inte självklart går att knyta till en motsvarande sammansatt infinitiv är exempelvis BARN-LAGD, BLEK-LAGD, DJUP-KÄND, DJUP-GRUNDAD, FET-LAGD, GRUND-GÅENDE, LAND-LEGAD, SNAR-STUCKEN, SJÄLV-GÅENDE, SJÄLV-SKRIVEN, SPÅN-TÄCKT. De utgör alltså egna uppslagsord i sammansättningsramsa. I några fall finns en motsvarande infinitiv som också fått utgöra eget uppslagsord, men inte ens då har participet ansetts vara en form av detta motsvarande verb. Grunden för participet kan naturligtvis variera från fall till fall. Bortsett från analogier kan en sådan fras ligga bakom som inte nödvändigtvis innehåller en participform. Denna fras kan användas i en omskrivning av betydelsen, t. ex. *grund-gående* — om fartyg: *som kan gå på grunt vatten*; *fet-lagd* — om person: *som är lagd (beskaffad) så att han blir fet*.

Sammansättningarna med particip ovan överensstämmer med sådan particip som har en motsvarighet i ett partikelverb, i SAOB:s terminologi: särskild förbindelse, t. ex. LÄGGA IN. Participet till ett partikelverb är en sammansättning som kan vara bildad utan en motsvarande sammansatt infinitiv. Den redovisas oftast under en motsvarande sammansatt infinitiv, även om denna skulle vara mindre bruklig. T. ex. står INLAGD (om gurka o. dyl.) under INLÄGGA, visserligen med speciellt framhållande av den mer eller mindre adjektiviska participformen. Participet SAMMAN-HÄNGANDE har däremot fått sin självständighet mer markerad och står som eget uppslagsord, trots att det finns ett motsvarande SAMMAN-HÄNGA, vilket det hänvisas till när en betydelse hos participet har sin motsvarighet hos infinitiven. I sådana fall som SAMMAN-RINGLAD och PÅ-FLUGEN finns emellertid ingen motsvarande infinitiv (**samman-ringla*, **på-flyga*) redovisad som uppslagsord, vilket skulle ha varit missvisande. Participformerna är nämligen med största sannolikhet bildade till en förbindelse av verb och betonad partikel, *ringla sig samman*, *flyga på*, och har fått sin sammansatta form när participet bildades.

4.3 Retrogradbildningar

I en avledningsramsa förtecknas avledningar som har bildats till en bas genom att en ändelse lagts till. Varken kortavledningar eller retrogradbildningar är av detta slag. Som nämnts ovan är kortavledningar egna huvuduppslagsord. Det kan också retrogradbildningar bli,

t. ex. SPÄNST, som enligt upplysning i den etymologiska parenteserna utgör retrograd bildning till SPÄNSTIG. Sådana retrogradbildningar som är senare led i sammansättning står ofta i sammansättningsramsa, men de hör inte självklart hemma där eftersom senare leden inte har lagts till förleden och därmed bildat sammansättning. Ordet har i stället utgått från en annan sammansättning och ombildats till ord med avledningsform som skenbart är ursprungligare. Därför är det missvisande ifall det inte i etymologisk parentes upplyses om det rätta förhållandet. Så görs i de senare banden, t. ex. SJÄLA-RINGA [retrograd bildning till **-ringning**], SKÄR-SLIPA [sannol. retrograd bildning till **-slipare**].

4.4 Osäkerhet ifråga om avledningsbas

Naturligtvis är det många gånger oklart hur en ordbildning har gått till. Här ett par sådana fall:

4.4.1 Avledning till sammansättning

Som redan nämnts kan en ramsa med sammansättningar eller avledningar också innehålla sammansättningar eller avledningar till något ord i ramsan. Det förekommer ganska sällan att en sammansättningsramsa redovisar avledningar till någon sammansättning. Det föreligger nämligen sällan säkra fall av sådan avledning. Ett ord som redovisats som avledning till en sammansättning är **skol-omogenhet** till SKOL-OMOGEN. Därmed visas att *omogenhet* sannolikt inte är en självständig avledning som utgör senare led i sammansättning med SKOLA. Avledningen är nog gjord av sammansättningen SKOL-OMOGEN.

I de flesta fall står alltså en avledning på samma nivå som övriga ord i sammansättningsramsan, t. ex. INRIKES-POLITISK och INRIKES-POLITIK. På sammansättningen med avledning som senare led hänvisas ofta till sammansättningen med icke avledd efterled. Därmed visas att avhängighet kan föreligga (STOR-POLITISK [jfr **-politik**]).

4.4.2 Avledning med beroende i annan avledning

En avledning kan utgå från annan avledning utan att vara en sekundär avledning med adderad ändelse av typen **reducerbarhet** till REDUCERBAR. Ett sådant fall är moverade bildningar på *-(ar)inna* och *-erska*. De på *-erska* kan visserligen vara avledda direkt av verbet men är ofta bildade till motsvarigheten på *-are*. BAGERSKA t. ex., som utgör eget huvuduppslagsord, uppges i etymologisk parentes vara femininbildning till BAGARE. SKOJERSKA har också fått anknytning till sin *are*-motsvarighet, SKOJARE, men genom att redovisas i avledningsramsa efter detta ord. På så sätt uppges SKOJERSKA vara bildat till SKOJARE, men för att något reservera sig och påvisa annan möjlighet hänvisar ordboken i etymologisk parentes till SKOJA; det är ju inte helt uteslutet att SKOJERSKA kan vara avlett direkt av verbet. Liknande är arrangemanget på SPELERSKA, som står i avledningsramsa efter SPELA och har etymologisk parentes där ordet uppges "delvis" vara bildat till SPELARE.

Ett annat fall av avledning med utgångspunkt i annan avledning är bildningar på *-eri*, som antingen med säkerhet utgår från en avledning på *-are* (*trädgårdsmästeri* till *trädgårdsmästare*) eller kanske gör det (*skojeri* till *skojare* eller till *skojja*). Jag bortser från de fall då ordet på *-eri* har inlånats direkt, t. ex. *mejeri*, *rytteri*, eller bildats i analogi,

som möjligtvis *tramseri* efter *skojeri*. Jag bortser också från nedsättande bildningar till substantiv eller adjektiv, t. ex. *tanteri*, *groteskeri*.

Sättet att redovisa ord på *-eri* är något varierande. Sålunda står MÅNGLERI och SNICKERI i avledningsramsa efter MÅNGLARE resp. SNICKARE, och REPSLAGERI är eget huvudord med upplysning i etymologisk parentes att ordet är bildat till REPSLAGARE. Däremot förs SKOJERI inte lika klart till SKOJARE. Ordet står i avledningsramsa efter SKOJA, men har en etymologisk hänvisning till SKOJARE. LISMERI och SPELERI är mer tvivelaktigt redovisade i avledningsramsa på LISMA resp. SPELA utan någon anknytning till motsvarande *are*-avledning.

4.5 Avledning med morfem som också är fogmorfem

Slutligen ett speciellt fall där ett avledningsmorfem också kommit att utgöra ett slags fogmorfem. Det är när en *are*-avledning utgör första led i en sammansättning och har en betydelse som ordet aldrig har som självständigt ord. I t. ex. *matarbuss*, *samlarbegär*, *sökarlykta*, *tjussarlock* och *väckarklocka* har förleden i första hand aktionell innebörd, inte agentuell som *are*-avledningarna annars har; *sökarlykta* är närmast synonymt med *söklykta* och betyder 'lykta som man har när man söker' snarare än 'lykta använd av sökare' (jfr Lundbladh 1995). Fenomenet har inte konsekvent och tydligt redovisats i SAOB men kan få en beskrivning som överensstämmer med andra fall när en betydelse bara föreligger då ordet ingår i sammansättning. Betydelsen beskrivs i så fall i eget eller delat moment under *are*-ordet tillsammans med påpekandet att betydelsen bara finns i sammansättning (''ss. förled i ssg., med förbleknad agentuell innebörd, närmande sig eller övergående i bet.: SÖK-'').

5 Ordbokens samlade fakta om avledning

Det var ett uttalat önskemål hos den junggrammatiska språk- och ordboksteoretikern Hermann Paul (1895) att en historisk ordbok skulle redovisa avledningsuffixen i separata artiklar. SAOB har sent följt den rekommendationen. Först invände en av dess tidiga redaktörer, Gustaf Cederschiöld, att man måste ha undersökt hela ordförrådet och därmed alla avledningar innan man kunde redovisa något sammanfattande om suffixen. Man måste alltså vänta tills ordbokens första upplaga var klar. SAOB gjorde emellertid så småningom som *Oxford English Dictionary* gjorde från början och har särskilda artiklar för avledningsändelser såsom *-sam* och *-skap*. Däremot blev inte *-ig*, *-het* eller *-lig* redovisade i egna artiklar. Bildning med suffixet *-aktig* behandlades i ordbokens begynnelse som sammansättning. Förmodligen därför skrevs en artikel med detta uppslagsord. Senare behandlas emellertid ord på *-aktig* som avledning. T. ex. återfinns FEBERAKTIG i sammansättningsramsa men LÄRAKTIG står som avledning i ramsa efter LÄRA.

Svenska Akademiens ordbok har nu behandlat så stor del av ordförrådet att den är ett viktigt hjälpmedel vid empiriska studier av avledningar, trots att ordboken är ofullständig både genom att inte ha hunnit till slutet av alfabetet och genom att inte ge en absolut vattentät beskrivning. Den senare uppgiften är omöjlig. Men ibland har ordboken varit inkonsekvent och ibland har den försummat att ge värdefull information som borde ha varit uppenbar vid redigeringsstillfället. I allmänhet har ordboksanvändaren inte samma överblick över ett stort språkmateriale som redaktören har när artikeln skrivs. Därför bör de iakttagelser som redaktören gör meddelas, men artiklarna får naturligtvis inte bli alltför informationsspackade. Upp-

lysningar om avledningsförhållanden gör emellertid knappast ordboken svår att använda. Orden är lätta att hitta. Hänvisning till eller från avledningsramsa leder användaren rätt, och att avledda sammansättningar o. dyl. står i sammansättningsramsa uppfattas nog som rätt naturligt för den som har minsta bekantskap med ordbokens arrangemang. Svårast att hitta är kanske sådana verbalabstrakter som behandlas på verbet. Redovisningen av avledningar kräver ofta etymologiska parenteser. Denna information är ofta kort och tynger därför inte mycket. Det som egentligen är beklagansvärt är alltså att ordboken inte är avslutad. Men att komma dit är tack och lov inte omöjligt.

Litteratur

- Andersson, Erik 1993: *Grammatik från grunden*. Ord och Stil. Språkvårdssamfundets skrifter 24. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Brugman, Karl 1906: *Vergleichende Laut-, Stammbildungs- und Flexionslehre nebst Lehre vom Gebrauch der Wortformen der Indogermanischen Sprachen. II: Lehre von den Wortformen und ihren Gebrauch*. Strassburg.
- Cederschiöld, Gustaf 1894: *Om de senast framställda fordringarna på en historisk ordbok*. Göteborg. [Omtryckt 1910 i: *Om ordlekar och andra uppsatser i språkliga och historiska ämnen*. Stockholm, 83–120.]
- Lundbladh, Carl-Erik 1995 (under tryckning): Om avledningar på *-are*. Särskilt om *-ar(e)-* som fogmorfem. I: *Papers from Conference of Nordic and General Linguistics*. Oslo.
- Oxford English Dictionary* = James A. H. Murray et al. (ed.) 1884–1928: *A New English Dictionary on Historical Principles*. Oxford: Clarendon Press.
- Paul, Hermann 1895: Über die Aufgaben der wissenschaftlichen Lexicographie mit besonderer Rücksicht auf das deutsche Wörterbuch. I: *Sitzungsberichte der philosophischen-philologischen und der historischen Classe der k. b. Akademie der Wissenschaften 1894*. München, 53–91.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket, utgiven av Svenska Akademien. (Svenska Akademiens ordbok)* 1898–. Lund.